

ENDÜLÜS EDEBİYATI VE ARAP ŞİİRİNDE GAZEL*

Abdulfettah AKİN**

Öz

Yaklaşık sekiz asır boyunca varlığını koruyan, medeniyet ve kültürde çığır açan Endülüs Devleti, edebiyat ve şiirde sadece Avrupa kıtasına değil yedi kıtaya birden örnek olmuştur. Bu çalışmada genel olarak edebiyat ve şiirin, özede ise gazel şiirinin dönemlere göre gelişim aşamaları, ortaya çıkma sebepleri ve etkenleri incelenmiştir. Ayrıca Araplar açısından yeni bir dünya ve doğasıyla yeryüzü cenneti olarak adlandırılan Endülüs Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar yaşadığı kriz ve kargaşalara rağmen şiirde ortaya çıkan yenilikler ve bu yeniliklerin şairler ve şiirlerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Endülüs coğrafyasının doğağ güzelliğinden kaynaklanan ve şiire yansıyan tabiat tasviri ve medh konuları Endülüs dönemi şiirinde en önemli yeniliklerden biri olarak savunulmuştur. Ancak çalışmamızda insanın doğasında mevcut olan aşk ve sevginin de şairler nazarında söz konusu doğa harikası coğrafya kadar etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda doğu edebiyatı ve klasik Arap edebiyatı ile kıyaslanarak gazel şiirindeki değişimler Endülüs döneminin önde gelen şairlerin şiir örnekleriyle birlikte incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, Arap Edebiyatı, Şiir, Gazel.

---

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2019 yılında sunulan ve onaylanan "Endülüs Arap Şiirinde Gazel" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** KTO Karatay Üniversitesi, Konya, abdufettah.akin@karatay.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1720-6713.

Andalusian Literature and Gazel in Arab Poetry

Abstract

The Andalusian state which has pioneered civilization and culture preserved its existence for nearly eight centuries, set an example not only for the European continent but also for seven continents. In this study, by the developmental stages, causes and factors of literature and poetry in general and ghazal poetry in particular have been examined. In addition, despite the crises and disorders the Andalusian state -called as a new world and the paradise of the earth with its nature for the Arabs- lived from its foundation to its collapse, the innovations that emerged in poetry and the effects of these innovations on poets and poems tried to be examined.

Nature description and medh issues which are reflected in poetry and originated from the natural beauty of Andalusia, have been defended as one of the most important innovations in the poetry of the Andalusian period. However, in our study, it was observed that the romance and love, which exist in the nature of human beings, are as effective as wonder of nature geography in question for the poets. In this regard, the changes in ghazal poetry have been examined together with the poem samples of the leading poets of the Andalusian period by comparing them with eastern literature and classical Arabic literature.

Keywords: Andalusian, Arabic Literature, Poetry, Ghazal.

Giriş

Araplar Endülüs'te yaklaşık sekiz asır yaşamış ve orada doğudaki hayatlarından tamamen farklı olarak yeni bir toprak, yeni bir hayat ve yeni bir toplumla tanışmışlardır. Endülüs edebiyatı bu yeni yaşamdan ve çevresinden etkilenmiş olmalı ki, ondan türemiş özelliklere sahiptir ve çağın koşullarıyla birlikte daha da parlamıştır.

Endülüs edebiyatı bazı aşamalardan geçmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Taklit Aşaması

Bu aşama Emevî dönemi boyunca süregelmiş ve yaklaşık üç asır sürmüştür. Sebebi ise, bu dönemde ortaya çıkan ve doğudaki topraklarını geride bırakan Hicazlı, Yemenli, şamlı ve Iraklı şair ve yazarların doğudaki topraklarına olan bağlığıdır. İlk şairler Necd, Yemen ve şam bölgelerindeki şairlerin şiirlerini düzenlediği üzere şiirlerini düzenliyor ve yazıyorlardı. Dolayısıyla anlam, üslup, yöntem ve konu olarak her şeyde taklit bulunmakla birlikte methiye, hiciv, mersiye, gazel ve içki konuları şiirlerde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

İkinci nesil, büyüklerinden çok etkilenmeleri sebebiyle onların yolunu izlemiş ve sahip oldukları yeni çevreye adapte olmaları için yeterli zamanları olmamış, dolayısıyla kendilerini yeni çevreye yabancı hissederek büyüklerinden daha fazla doğuya bağlılık göstermişlerdir. İbn 'Abdirabbih (h. 236-328), İbn Hâni' (m. 936-973), İbn şuheyd (h.382-426) ve İbn Derrâc (h. 347-421) gibi şairler de vezin, konu, anlam ve üslup bakımından doğuyu taklit etmiş ve şiirlerinde dişi deve, boğa, vahiy, çöl ve bedevi çadırı gibi konular işlenmiştir. ('Abdurrahmân, 2018, 8-9)

Taklitten Yeniliğe Geçiş Aşaması

Endülüs'e giden Araplar, doğuda bulunan kendi ülkelerindeki kültür köklerinin derinleşiği gibi Endülüs çevresinin, yaşam tarzı üzerinde

gerçek etki yarattığını ve kişiliklerini geliştirdiğini fark etmişlerdir. Böylece taklit tamamen ortadan kalkmış olmasa da Şiir ve nesirde yenilik izleri görölmeye başlanmıştır. (‘Abdurrahmân, 2018, s. 8)

Yenilik Aşaması

Endülüs edebiyatının taklitten tamamen uzaklaşıp yenilikçilik adına, Şiir ve nesirde zirveye ulaştığı son aşamadır. Buna entelektüel hareketin gelişmesi, bilim ve bilgi Rönesans’ı eşlik etmiştir. Őiire gelince, doğu etkisinden tamamen kurtulmuş, özgürleşmiş ve Endülüs hayatından etkilenen kendine özgü sanat ve üslubu ile ortaya çıkmıştır. (‘Abdurrahmân, 2018, s. 8)

Yukarıdaki bilgiler ışığında Endülüs edebiyatı incelendiğinde, edebiyatın yeniden canlanmasına yol ačan ve refahına katkıda bulunan faktörlerden bazılarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Sosyal Çevre

Sosyal çevre, yani toprağı inşa eden, mekânı (ortamı) dolduran ya da dağılmışlıklarını toplayıp kalplerini Őefkat, vicdan ve duygu bağları ile birbirine bağlayan her şeyin Endülüs edebiyatı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görölmektedir. Tarih bize Endülüs’ün el sanatlarına sahip ve üretken insanların bu tanımları tattığını, bilgeliklerini dilleri ile yansıttığını ve yumuşak dillerinden konuşma sanatının ortaya çıktığını göstermektedir. (Ebu’l-Haşab,1966, s. 73-74)

Endülüs Doğası

Allah, Endülüs’e, bakışları cezbeden, çevresinde kalpleri ve ruhları toplayan bir doğa bahşetmiştir. Ağaçlarla örtölü dağları, akar suları, çiçekleri, bahçeleri ve havası Endülüs’ün yeryüzü cenneti olması için yeterli bir sebep olmuştur. el-Makarrî Endülüs’ün doğası ile ilgili şunları söylemiştir: “Endülüs, yedi kıtanın dördüncüsünün sonundadır. Etrafı ölkelerle çevirili, doğal olarak kıymetli konuma, verimli toprağa, kaynaklarından patlayan

bol nehirlere, az zehirli otlara, çoğu zaman bedenleri rahatsız etmeyen sıcaklıkta ılıman bir iklime ve yıl içerisinde sakin, ılıman mevsimlere, bitmeyen meyvelere, batı sahilinden çıkarılan kaliteli ambere ve sadece Hindistan'da yetiştiği iddia edilen yaban kirazı ağaçlarına sahiptir.” (et-Tilimsâni, 1968, c. I, s. 220-221)

Endülüs ve Doğu Edebiyatının Rekabeti

Her lke, sanat, edebiyat ve bilim alanlarında rekabet etmek için çaba göstermiştir. Endülüs, sahip olduğu tüm enerjisini ve çabasını doğu edebiyatından tam bağımsız olabilmek, bir başka edebiyatın arkasındaki kuyruk olmamak veya herhangi birine bağlı olmamak için harcamıştır. Bu vizyondan sonra medeniyetteki rekabeti, kentleşmedeki öncülüğü, gelişimdeki ilerlemesi ve edebiyattaki ticaretiyle kısıtlanmayı reddetmiş ve bir adım geri atmamıştır. Bu güçlü ruhu Endülüs'e, entelektüel ve edebi bağımsızlığını kazandırmıştır. (Ebu'l-Haşab,1966, s. 75)

Yöneticilerin Edebiyatın Önemi ve Kıymetinin Bilincinde Olmaları

Endülüs'ün ileri gelenleri ve büyükleri edebiyatın, kalpleri ve zihinleri etraflarında toplama ve yönetimlerinin temellerini pekiştirmedeki önemini fark etmişlerdir. O zamanlar önlerinde doğu edebiyatı olduğundan, âlim ve edebiyatçılar yetiştirerek onlara hediyeler ve paralar verdiler, böylece doğu edebiyatının önüne geçebilmişlerdi.

Yönetici ve Halifelerin Âlim ve Edebiyatçıları Desteklemesi

Bu destek, düşüncelerin eğitimine, ilerlemesine, zevklerinin ve görüşlerinin gelişmesine, sanat ve edebiyatta derinleşmelerine katkıda bulunmuştur. Bilgi edinmelerine yardımcı olacak okulları yoktu, bu sebeple ilimlerini camilerde ücret karşılığında tahsil etmişlerdir. (Ebu'l-Haşab,1966, s. 75)

1. Endülüs Arap Őiirine Genel Bakış

Őüphesiz Endülüs mirasını gerek kùltür açısından gerekse medeniyeti açısından araştıran doğu ve batı insanı, araştırmaları sonucunda kabul ettiği bu vatanın, hayret verici bir durumu olduğuna ve bitmek tüklenmek bilmeyen bir kaynak olduğuna Şahit olmaktadır. Belki de bu durum, İslam medeniyetinin o coğrafyada asırlar boyunca hakimiyet sürmesinin temel nedenlerinden biridir. Çünkü halkın nitelikli ve özellikli kişilerden oluşması onları benzersiz ve mükemmel bir toplum hâline getirmiştir. el-Makkarı bu bağlamda Şöyle söylemektedir: “Endülüs halkı bilim ve sanat konusunda büyük ölçüde değişiklik göstermiştir. Halk arasında eşitliğin ve adaletin gerçek manada gerçekleştirilmesi onların mükemmellik konusunda son derece istekli olduklarını göstermektedir. Allah’ın bilim konusunda muvaffak etmediği cahil kiři; yaptığı bir işçilik ile insanlar tarafından dikkat çekmeye çabalar, çünkü bu onlarda çirkinliğinin en son noktası olarak tanımlanır. Ancak âlim kiři ise, gerek yönetim gerekse halk tarafından, kendisine danışılan, yönlendirilen ve söyledikleri dikkate alınan muazzam bir kişilik olarak görülür.” (et-Tilimsânî, 1968, c. I, 220). Bu durum, bir toplumu refah ve gelişime iten en üstün niteliklerdendir (eş-Şek’a, 1979, s. 71).

Çağlar boyunca Şairler, inancı ve dininden bağımsız olarak, devletin en üst saflarında yer almıştır. Endülüs tarihinde de Kasmûne binti ‘İsmâ’il¹ ve Hamdûne binti Ziyâd² gibi bir dizi bazı gayrimüslim Şairler ortaya çıkmıştır. Endülüs toplumu arasında hoşgörü ve iyi niyetlilik olmasaydı bu gibi Şairler toplumda yer edinemezlerdi.

Ahmad Hasan az-Zayyât, Endülüs dönemi Şairlerinin hayal gücü ve tasviri hakkında Şöyle söylemektedir: “Bazı batı edip ve Şairleri, Arap Şiirinde kurulan hayalin donuk kaldığını ve bunu ifade etmekte kullanılan kelimelerin yapmacık olduğunu ileri sürerler. Ancak ileri sürülen bu düşünce Endülüs Şairleri için geçerli değildir. Çünkü Endülüs Şairlerinin tabiatı tasvir etme Őekilleri göz önüne alındığında duygu ve düşüncelerini en

¹ Kasmûne binti ‘İsmâ’il en-Nağrîle: Endülüslü Yahudi kadın Őairidir. Yaklaşık hieri 1009 yıllarında yaşamış ancak kaynaklar soyunu tam olarak zikretmemiş ve sadece Muvaşşahalarından bazıları aktarılmıştır.

² Hamde, fakat Hamdûne binti Ziyâd b. Takiyy diye adlandırılmıştır. Fas’ın Âř vadisinin bir köyündendir. Babası Müeddib (eğitimci) idi ve bu babasının mesleği nedeniyle Hamde bintu-l Müeddib olarak da adlandırılmıştır.

iyi ve en sũslũ biçiminde dile getirdikleri gųrũlmektedir. İspanyol ve Fransızlar kafiyeyi³ Endũlũslũ Őairlerden ųğrenmelerinin yanı sıra aynı zamanda hiciv, methiye ve gazel gibi tũrleri de almışlardır. Eđer Endũlũs ağının ųmrũ daha uzun olsaydı, medeniyet ve uygarlıkları devam edebilseydi, Russo Le Martin vb. ediplerin ortaya çıkardığı eserlerden daha ũstũn eserler ortaya çıkarırlardı.” (2011, s. 314-315)

Hiç Őũphe yok ki Őiir sanatı Endũlũs toplumunda yũce bir yere sahipti. Őairlerin hũkmũ altında buldukları kralları veya emirleri nazarında saygınlıkları ve onların Őairlere karşı gųrevleri bulunmaktaydı. Hatta bazı Őiir okuma sanatına sahip Őairler, yųneticilerin bulunduğu meclislerde onların kudretlerini ųven Őiirler okumaktaydı. Tabii bu durum doğudaki Arap Őairlerin durumundan çok farklı değildi.

Endũlũs’ũn manzara ve doėa gũzelliėi ile bilinmesi Őairleri, bu manzaraları tasvir ve Endũlũs’ũn gũzelliklerini anlatmaya ve ųvmeye sũrũklemiřtir.

Doėasını vezir İbnu-l-Hamāra el-Endelũsi Őųyle anlatmaktadır:

لَا حِثَّ فَرَاهَا بَيْنَ حُضْرَةٍ أَيْكِهَهَا كَالدَّرِّ بَيْنَ زَرْجَدٍ⁴ مَكْنُون

“Onun kasabaları yeşillik ve zeberdec arasında kalmış bir inci tanesi gibi parlıyordu.” (et-Tilimsānī, 1968, c. I, s. 148)

Belki de doğasının bu gũzelliėi, onların mũzik ruhunu besleyip Şiir sanatında ustalaşmalarını sağlayan en bũyũk etken olmuştur. ũnkũ uygarlığın ve yũksek refah seviyesinin verdiği zarafet ve incelik her aruz vezni ile ifade edilemiyordu. Bu sebeple zaman içerisinde “Muvaşşah”⁵ diye adlandırılan bir Şiir sanatı ortaya çıkmıştır.

³ İspanyol ve Fransızlar Endũlũslũ Őairlerden kafiyeyi ilmi almıştır ũnkũ onların kafiyeyi anlayışı, kelimenin sonundaki sesli harfi esas alıp gerisini dikkate almamaya dayanıyordu.

⁴ زَرْجَدٍ: Lisanu-l ‘Arab’da birçok rengi olan fakat en çok yeşil rengeyle bilinen zũmrũde benzer bir taş olarak zikredilmektedir.

⁵ Muvařřah, bir Őiirde dizelerin ilk harflerinin yukarıdan aşağıya doğru sıralandığında anlamlı bir sųzcũk meydana getirmesine denir. Batı dillerinde akrostiş olarak anılan muvaşşah kelimesine için divan edebiyatında istihraç kelimesi kullanılmaktadır.

Endülsü Şairlerin Arap Őiirine kattıkları yenilik, muvaşşah türünde bir Şiir sanatını ilk defa ortaya çıkarmalarıdır. Muvaşşah sanatında ilk Őiiri yazan Şair, Mukaddem b. Mu’afir el-Kabri’dir. (İbn Haldün, 2005, s. 584)

Sonuç olarak Endülsü edip ve Şairler ilk dönemlerde her ne kadar tamamen Doğu’yu taklit etseler de zamanla taklitten kurtulup tüm Őiirleri kendi zevklerine göre işlemiş ve kendi Őahsiyetlerini kurmuşlardır. Ancak maalesef Endülsü’ün kuruluşundan yıkılışına kadar meydana gelen iç sa-vaş, siyasi kargaşa ve isyanlar sebebiyle Endülsü, doğu Őairleriyle boy öl-üŐecek bir edip ve Şair yetiştirmekte güçlük çekmiştir. (Dayf, 1987, s. 417)

2. Endülsü Arap Őiirinin Gelişimi

Endülsü Őiiri doğudaki Őiirin doğuşundan daha farklı koşullarda ortaya çıkmıştır. Bu koşullar Endülsü’ün doğası ve güzelliklerinin tasvir edilmesi ve halkın kültürel yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü Arap ırkı ilk defa bir toprak üzerinde Latin, Berberi ve Yahudi halklarla bir araya gelmiş ve aynı gökyüzü altında İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri bir arada ya-şamaya başlamıştır. Ezan sesinin yanı sıra şehirlerde Kilise ve Sinagog anları duyulabiliyordu. Arapçanın yanı sıra Berberi dilleri, İspanyolca ve Katalanca konuşuluyordu. Bu dinlerin, ırkların, dillerin ve kültürlerin bir arada yaşaması özel ve üstün bir medeniyeti oluşturmuş dolayısıyla doğrudan Endülsü Őiirini etkilemiştir.

Tabii ki Endülsü’ün zor zamanlardan geçmesi de edebiyatın ve Őiirin gelişmesine engel olmuştur. Valiler Dönemi’nde siyasi istikrarın sağlan- masında yaşanan zorluklar ve iç çekişmelerin olması sebebiyle edebiyat ve Şiir gerekli gelişmeyi sağlayamamıştır. Toplumda çalkantıların olması halkta tedirginlik meydana getirmiş ve Őiirin söylenmesi için gerekli Őartlar oluşmamıştır. Bu siyasi kargaşada sayıları az olan Şairlerin birçoğunun Doğu’dan göç ederek geldiklerini görmekteyiz. Doğal olarak göç eden bu Şairler her ne kadar Őiirlerini Endülsü’te yazmış olsalar da eserleri üslup, tema ve Őekil açısından Doğu’daki Őairlere benzemiştir. (Reysünî, 1978, s. 29)

Fetihten hemen sonra veya fetih ordusuyla beraber Endülsü’e gelen Şairler, Endülsü’te klasik Őiirin ilk temsilcileri olmuşlardır. Bu Őairlerden

Ebu'l-Ecreb Ca'vene (ö. h. 138) Ferezdak ile aynı seviyede görölmüş ve Vali Ebu'l-Hattâr (ö. h. 121) ise dönemin Antere'si kabul edilmiştir. (Heykel, 1985, s. 253)

Emirlik döneminin başlangıcından itibaren Şairlerin Doğu'ya duydukları sevgi, özlem gibi duygular ve tabiat tasvirleri, dünya hayatına bağlanma veya ondan uzaklaşma vb. birbirine zıt konular Őiire girmeye başlamıştır. Bu dönemde cereyan eden iç kargaşa ve isyanlar Őiiri etkilemiş ve aynı zamanda Őiirin de bu olaylardan beslenmesine yol açmıştır. Emirlik döneminde; I. Hakem (ö. h. 206), Saîd b. Cûdî (ö. h. 284), 'Abbas b. Firnâs (ö. h. 274), I. 'Abdurrahmân (ö. h. 275), Yahya el-Gazâl (ö. h. 250), 'Abbas b. Nâsîh (ö. h. 250), Müvelled el-'Abli, Hassâne et-Temîmiyye gibi Şairler önde gelmektedir. (Yıldırım, 2007, s. 9-10)

Klasik Őiirde, X. yüzyılda ise vezin yönünden fazla değişikliğin olmasıyla birlikte üslup, mana ve tema bakımından yeni gelişmeler meydana gelmiştir. Örneğin gayriahlaki olarak kabul gören kadın, içki vb. gibi konular Őiirlerde terk edilmiş, bunun yerine bazı ilmî meseleler (edebiyat – Şiir – bilim) ele alınmış ve işlenmiştir. Ancak halifelik döneminin sonlarına gelindiğinde ülkede hâkim olan siyasi karmaşa ve akabinde meydana gelen karmaşık duygular nedeniyle terk edilen konular yeniden Őiirde işlenmeye başlamıştır. Bu siyasi baskılar sonucunda yalvarma, himmet ve af dileme konuları da sık sık Őiirlerde görölmeye başlamıştır. (Seybold, c. IV, s. 271)

Yine bu dönemde önemli temalardan biriye Endülüs'ün sahip olduğu maddi ve manevi güzelliklerdir. Bu temaya İbn Derrâc, 'Ubâde b. Mâusemâ', Remâdî ve İbn Őuheyd gibi Şairler öncülük etmişlerdir. Diğer yandan Doğu'ya seyahat eden Mü'min b. Saîd ve Ebu 'Osmân b. Musenna gibi Şairler, yine Doğu'da kültürel ve siyasi istikrardan doğan yenilikçi akıma karşı gelişmeye başlayan muhafazakâr akımdan (neoklasisizm) etkilenmiş ve bunun etkisinde kalmışlardır. Münzir b. Saîd el-Bellûtî, İbn Hânî ve İbn Abdurabbih gibi Şairler ise bu akıma rağmen orijinal Őiirler ortaya koymuşlardır.

Mulûkü't-Tavâif döneminde ise klasik Şiir, siyasi çöküşe rağmen met-hiye, züht, övünme, hüzn, sabır, tabiat, hiciv, kadın ve içki gibi konular etrafında ciddi bir zenginlik kazanmıştır. Bu dönemin önde gelen Şairleri ise Ebu İşhâk el-İbirî, Mu'temid b. Abbâd, İbnu'l-Lubâne, İbn Őeref el-Kayrevânî, İbn Zeydûn, İbn 'Abdûn ve İbn Hamdis'dir. Mulûkü't-Tavâif

dönemindeki durumunda daha ilerisine gidemeyen klasik Şiir, Murâbitlar ve Muvahhidler döneminde İbnu'z-Zekkâk, Rusâfi, Ebu'l-Bekâ er-Rundî, İbn Hafâce ve Gırnata Emirliğinde ise İbn Zemrek ve Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb gibi Şairler yetiştirmiştir. (Yıldırım, 2007, s. 10-11)

Her ne kadar Emir Abdullah döneminde ilk defa Mukaddem b. Mu'afir el-Kabrî tarafından ele alındığı ve bu konuda genel bir kanaatin bulunmasına rağmen Endülüs yerli halkının Latince Őarkılardan etkilenmesinden dolayı ortaya çıktığına dair görüşlerin bulunduğu Muvaşşahalar'da işlenen konular, kasidelerde işlenen konularla aynı olmakla birlikte musiki aletler eşliğinde okunması sebebiyle aşk konularına daha fazla ağırlık verilmiştir. Muvaşşahalar'da yetişen önemli Şairler sırasıyla Şöyledir: İbn 'Abdurabbih, 'Ubâde el-Kazzâz, İbn, Bâkî, Muhammed b. Ebu'l-Fâzi, Nezhûn bint Kılâi, İbn Hayyûn, İbn Hazar, İbrâhîm b. Sehl el-İsrâilî, Usâmuddîn İbnu'l-Hatîb. (Heykel, 1985, s. 98)

XI. yüzyıl, Endülüs Arap Őiiri için bir geçiş dönemini temsil etmektedir. İbn 'Ammâr, Mu'tamid b. 'Abbâd ve İbn Zaydûn gibi Şairler Endülüs'ün güzelliklerinin farkında vararak tasvir etmeye başlamış ancak yine de Doğu'yu taklit etmekten tamamen vazgeçmemişlerdir.

XII. yüzyıldan itibaren Şairler, daha önce etkisinde kaldıkları Doğu Őiiri temasıyla, ülkelerini daha üstün tutmak için yarışmaktadır. Böylece yeni bir dönem açmışlardır. (az-Zayyât, 2011, s. 315)

في أرضٍ أندلسٍ تلتدُ نَعْمَاءَ   ولا يُفَارِقُ فِيهَا القَلْبُ سَرَاءَ
وَكَيْفَ لَا تَبْهُجُ الأَبْصَارُ رُؤْيَيْهَا   وَكُلَّ أَرْضٍ بِهَا فِي الوَشْيِ صَنْعَاءُ
حَارَاهَا فِصَّةٌ والمِسْكُ تربتها   والحَزْرُ رَوْضَتُهَا والدَّرُّ حَصْبَاءُ

"Endülüs ülkesinde güzel yaşamın zevki vardır. Orada sevinç kalbi hiç terk etmez,

Oradaki tüm bahçeler, süslemede San'a'ya benzerken bu görüntü nasıl olur da gözleri kamaştırmazın,

Nehirleri gümüş, toprağı misk, bahçeleri ipek ve çakıl taşları incidir".

Endülüs'te her Şair, Őiirlerinde yaşadığı bölgeyi konu olarak ele almış ve güzelliklerinden bahsetmiştir. Örneğin, İbn Safar İşbilîyye'yi, İbn

Zaydün Kurtuba'yı, İbn az-Zakkâk Balensiya'yı ve geri kalan bazı Şairler de Sarakusta'yı anlatmıştır. Bu Şairler, güzel bahçelerin, aralarından akan gür nehirlerin ve güzelliiklerinin etkisinde kalarak bu doğa güzelliiklerini Őiirlerinde ele almıştır.

Endülüs Őiirine geniş açıdan bakıldığında, çöl yaşantısının derin iz bıraktığı ve dolayısıyla geniş hayal gücüne, keskin bir zekâya ve üstün bir mizaca sahip olan Doğulu Arapların daha önce görmedikleri ve alışılmışın dışında olan yeni coğrafyanın tabiat zenginlikleri ve ulaştıkları medeniyet karşısındaki tavırları, Endülüs Őiirinin gelişmesine ve yayılmasında büyük rol oynamıştır. Bunun yanı sıra emir, halife ve devlet adamlarının Şair olmaları ve iktidarlarını devam ettirebilmek adına her zaman Şairlerin desteğini alma gelenekleri de Őiirin önemli bir yere sahip olmasına ve gelişmesine yol açmıştır. (ınar, 2002, s. 84-85)

3. Endülüs Arap Őiirinin Konuları

Endülüs Őiirini diğer Őiirlerden ayıran, güzelliği ve zarafetidir. Kelimenin manasından ziyade vasıf üslubu ve yumuşak sözleriyle öne çıkmaktadır. Bunun sebebi ise, Şairlerin felsefe ve kelimelerin derin anlamlarına hâkim olması ve bu Őiirleri teganni etmeleriydi.

Endülüs Őiirinin başlıca konuları Şöyledir:

3.1. Medh

Medh (övgü); Cahiliye döneminin de en önemli konularından ve Őiirin ayrılmaz bir parçasıdır. Övülen şahsın, kabilenin veya çölün at deve vb. gibi canlı-cansız tüm varlıkların özelliklerinin anlatıldığı bir Şiir türüdür. Aynı zamanda methedilen kişinin fiziki görünüşü veya mal varlığından ziyade, övülmeye değer; kahramanlık, himaye, yardım, cömertlik, mertlik, sebat, iffet ve adalet gibi vasıfları bu Şiir türünde methedilmektedir. (Heykel, 1985, s. 133)

Endülüslü Şairlerin Őiirlerine bakıldığında Doğulu Şairler gibi bu Şiir türünde sayısız Şiir yazdıkları görülmektedir. Üslup bakımından klasik Arap Őiirine sıkı sıkıya bağlı kalan ve Őiirin ana konusunu oluşturan medh

şiirlerinde övülenin, savaşlardaki cesareti, kahramanlığı, cömertliği ve ardi ardına zaferler elde eden Müslüman askerlerin övülmesinin yanı sıra, çöl, deve ve terk edilen diyarın kalıntılarının da ciddi izleri görölmektedir. İbn Derrâc, İbn Hamdîs ve İbn Hânî el-Endelûsî gibi şairlerin şiirlerinde medih türünün sıkça ele alındığı görölmektedir. Ayrıca Endülüs'ün ilk dönemlerinde meydana gelen siyasi olaylar nedeniyle Endülüs'te övgü şiirlerinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu dönemde 'Ubeydullâh b. Yahyâ b. İdrîs ve 'Abdirabbih gibi şairler, vali, vezir, halife, emir ve devlet ricalini överek büyük kazançlar elde etmiş ve saray şairleri makamına yükseltilmişlerdir. (Çınar, 2002, s. 105-107)

Saray şairlerinden İbn 'Abdirabbih, Doğu'nun ve Batı'nın kısılandığı halife olarak betimlediği III. Abdurrahmân'ı vezirleri ile birlikte Ablak adlı atının üzerinde saraydan ayrılışını abartılı bir şekilde methetmiştir:

بَدْرٌ بَدَا مِنْ تَحْتِهِ أَبْلُقُ يَحْسُدُ فِيهِ الْمَعْرَبُ الْمَشْرِقُ
لَوْ يَعْلَمُ الْأَبْلُقُ مَنْ فَوْقَهُ لَأَخْتَالَ عَنْ عَجْبٍ بِهِ الْأَبْلُقُ
إِمَامٌ عَدْلٍ بَاسِطٌ كَفَّهُ يَرْزُقُ مِنْهَا اللَّهُ مَا يَرْزُقُ
عَادَ بِهِ الدَّهْرُ الَّذِي قَدْ مَضَى وَجَدَّ الْمَلِكُ بِهِ الْمُخْلَقُ

“Altında Ablak adlı atı ile bir dolunay göründü ki, onu batı da kıska-nır, doğu da

Ablak, üzerinde kimin olduğunu bilseydi, gururlanır, şâha kalkardı,

Cömertliğini gösteren adaletli bir önderdir ki, Allah verdiği rızkı onun cömert elinden verir,

Onun sayesinde geçmiş zaman geri döndü onunla yıpranmış saltanat yenilendi.” (Colan, 1983, c. II, s. 229)

Başkent Kurtuba'da toplanan şairler, taht mücadelesi kaynaklı çıkan siyasi kargaşadan dolayı ortaya çıkan boşluk sebebiyle Endülüs'ün geleceği ile ilgili ümitlerini kesmişlerdir. Bu kargaşadan sonra başlayan emirlik döneminde şairler, hükümdarlar etrafında kendilerine yeni bir yer edinmeye çalıştılar. Bunların başında III. Abdurrahmân'ın oğlu Abdullah'ın saray ve önde gelen methiye şairlerinden İbn 'Abdirabbih gelmektedir.

Abdullah, Luke Kalesi’ni fethettikten sonra onu tebrik etmeye gelen ‘Ubeydullâh b. Yahyâ b. İdrîs, kalabalık bir topluluk içerisinde emiri Şöyle methetmiştir:

قَدْ جَاءَكَ الْفَتْحُ فِي الْعِيدِ الْكَبِيرِ فَمَا   رَأَيْتُ مِثْلَهُمَا فِي الْيَوْمِ عِيدَيْنِ
يَا فَرْحَةً مَنْ رَأَى فِي الْعَزْوِ طَالِعَهَا   وَشَاهَدَ الْفَتْحَ لَمْ يَأْسَفْ عَلَى الْبَيْنِ
أَلَدُّ فِي السَّمْعِ مِنْ بُشْرَى الْحَمِيمِ إِذَا   وَاقَى وَمِنْ مَنْظَرِ الْمَعْشُوقِ فِي الْعِيدِ

“Büyük bayramda fetih nasip oldu sana. Ben, iki bayramı bir günde daha önce hiç yaşamadım.

Ne mutlu, savaşın kazanıldığı anı yaşayanlara ve ne mutlu fethi görüp geçmişe üzülmeyenlere,

Bir dostun geliş müjdesini duymaktan ya da bayram günü sevgilinin yüzünü görmekten daha tatlıdır.” (el-Humeydî, 2008, s. 348)

3.2. Mersiye

İnancı ve düşüncesi ne olursa olsun ölüme karşı daima aciz kalan insanoglu, değer verdiği birinin ölümünden etkilenmiş, üzüntü ve acı içerisinde ağlamıştır.

Őüphesiz ki şairler, bu yaşanan duyguları ve acıları en etkili biçimde dile getirebilen kişilerdir (Demirayak ve Sarvan, 2009, 78). Çünkü şairler mersiyelerinde genel olarak bu dünyanın geçici ve aldatıcı olduğunu ve onun adaletsizliğinden bahseden bir bölüm ile şiirlerine başlamışlardır. Bu bölümden sonra, ölen kişiye karşı duydukları üzüntü ile birlikte onun cömertliği, yiğitliği, iyiliği, adaleti, kahramanlığı vb. gibi sıfatları ile devam etmiştir. Böylece şair bu üzüntüsünü, kederini ve içinde bulunduğu psikolojik durumu dış dünyayla paylaşmış ve diğer herkesi kendi duygularına ortak etmiş olur (Pala, 2004, 368-369). şairlerin ölüm karşısında verdikleri bu tepkiye Risâ’ (ağıt), mersiye adı verilmiştir.

Biri genç, diğer i se daha henüz çocuk yaşta olan iki çocuğunu kaybeden ve Hilafet döneminin önde gelen şairlerinden İbn ‘Abdirabbih, mersiyesine Şöyle başlamıştır:

بَلِيَّتْ عِظَامِي وَالْأَسَى يَتَجَدَّدُ وَالصَّبْرُ يَنْفَدُ وَالْبُكََا لَا يَنْفَدُ
يَا غَالِبًا لَا يُرْتَجَى لِإِيَابِهِ وَلِقَائِهِ، حَتَّى الْقِيَامَةِ مَوْعِدُ

“Kemiklerim çürüdü, Üzüntüm yenilendi, Sabrım tükendi de ağlamam tükenmedi,

Ey çoğunlukla dönüşü ve buluşulması beklenmeyen, seninle kıyamette buluşacağız.”

İbn ‘Abdirabbih bu beyitlerinde daha gençliğinin baharında toprağa verdiği oğlunun ölümünden sonra sürekli olarak ağlayıp göz yaşı döktüğünü, üzüntüsünün sürekli arttığını ve bu acıya daha fazla dayanacak gücünün kalmadığını dile getirmiştir. (Çınar, 2002, s. 134)

Endülüs’te medeniyetinin mimarı olarak sayılan III. ‘Abdurrahmân’ın vefat etmesi üzerine şair Tahir b. Hazm aşağıdaki beyitleri yazmış ve birçok kişinin ulaşamadığı makama ulaşan III. ‘Abdurrahman’ın bile ölüme karşı aciz oluşundan ve bu durumundan birçok dersin çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır:

وَيَا حَسْرَتَا إِذْ أَظْفَرَ الْمَوْتُ بَعْتَةً مِّنْ لَّمْ يَكُنْ إِلَّا بِهِ الْمَوْتُ يَظْفَرُ
تَدَاعَتْ إِلَى النَّعْشِ السَّحَابُ فَظَلَّتْ سَرِيرًا عَلَيْهِ السَّيِّدُ الْمُتَخَيَّرُ
سَقَى اللَّهُ قَبْرًا بِالنَّحِيلِ عَمَامَةً تَكَادُ إِذَا حُلِلَتْ عُرَاهَا تَفْطَرُ

“Eyvah, ölüm ansızın sadece sayesinde galip gelebildiği kimseye galip geldi.

Bulutlar onun naaşına çağırıldı birbirini, o seçkin efendinin üzerinde bulunduğu tahta gölge etti.

Allah, o ağaçlık yerdeki kabrin açık yerlerine dokunduğunda, yarılan bir bulutla sulasın.” (el-Humeydî, 2008, s. 348)

3.3. Hiciv

Hiciv, medhin aksine bir yergi sanatıdır. Bir diğer deyiŐle Hiciv, övgüde yer verilen sıfatların aksine zayıflık, cimrilik, korkaklık vb. gibi özellikleriyle bireylerin ya da kabilelerin vasfedilmesidir. Dolayısıyla Şair, kabilesinin savaŐçı ve kahramanları, kabile Őeyhlerini veya kabilenin ileri gelenlerini övgüye değer sıfatlarıyla methederken, diğer kiŐileri veya kabileleri alaycı bir üslup ile eleŐtirmektedir. (Çetin, 2001, s. 17)

Birçok edebiyatçı, hicvin toplumsal yaŐam ile çok sıkı bağı bulunduğuna ve hiciv olmadan bir hayatın neredeyse mümkün olmadığına vurgu yapmaktadır. Cahiliye döneminden bu yana kabileler arasında Őeref, gurur, haysiyet, ırz ve namus meselelerinden dolayı savaŐlar çıkmıŐ ve bu gibi durumlarda Şairler karşı kabileyi hiciv Őiirleriyle korkunç bir Şekilde hedef almış hatta hicvi en etkili silah olarak kullanmıŐlardır. (Dayf, h. 1119, s. 224)

Yaklaşık sekiz asır geçmiŐi bulunan Endülüs Devleti'nin Şairleri ile Doğulu Şairler arasında hiciv Őiirinin uzunluğu veya kısalığı konusunda görüŐ farklılıkları olsa da Endülüslü Şairler, Doğulu Şairleri taklit etme konusunda hiçbir sakınca görmemiŐlerdir. Örneğin Doğulu Şairlerin hiciv Őiirleri uzun olmasına karŐın Endülüslü Şairlerin hiciv Şiirinde bu yöntemden neredeyse hiç bahsedilmemektedir. Burada dikkat çeken bir diğer mesele ise Endülüs döneminde siyasi kargaŐaların ve siyasi grupların ayrılıklarının sıkça meydana gelmesidir. Böylece önceki dönemlere kıyasla hiciv Őiirlerinde siyasi konular iŐlenmemiŐ ve siyasi konular bu Şiir türünde varlığını sürdürememiŐtir.

Ancak buna rağmen Endülüs Őiirinin hicivden yoksun olduğu söylemez. Endülüs döneminde hiciv Őiirleri sadece Şairler ve kabileler arasındaki çekiŐmelerde değil, devletin ileri gelenleri arasında az da olsa kullanılmıŐtır. Bu duruma örnek olarak, Şair 'Abdumelik b. 'Omar b. Őuheyd'in ziyarete gittiği vezir 'Abdumelik b. Cehver tarafından kabul edilmemesi üzerine veziri, yazdığı beyitlerde hicvetmiŐtir:

أَتَيْنَاكَ، لَا عَنُ حَاجَةٍ عَرَضَتْ لَنَا إِلَيْكَ، وَلَا قَلْبٍ إِلَيْكَ مَشُوقٍ
ولكننا زُرْنَا بِضَعْفٍ عُقُولِنَا حِمَارًا، تَوَلَّى بَرْنَا بِعُقُوقٍ

“Biz sana ne başımıza gelen bir ihtiyaç ne de sana özlem duyan bir kalpten dolayı geldik.

Fakat biz, akıllarımızın zayıflığı sebebiyle iyiliğimize isyanla karşılık veren bir eőeđi ziyaret etmiş olduk.” (et-Tilimsânî, 1968, c. I, s. 123; Kazîha, 1998, s. 191)

Bunun üzerine vezir ‘Abdumelik b. Cehver, Őaire Őu beyitlerle karşılık vermiőtir:

حَجَبْنَاكَ لَمَّا زُرْتَنَا غَيْرَ تَائِقٍ بِقَلْبٍ عَدُوٍّ فِي ثِيَابِ صَدِيقٍ
وَمَا كَانَ بَيْطَارُ الشَّامِ لِمَوْضِعٍ يُبَاشِرُ فِيهِ بَرْنَا بِخَلِيقٍ

“Bizi özlemeksizin dost kıyafeti içinde dűőman bir kalple ziyaret ettiđin zaman kulluk etmedik.

Şam baytarı bizim iyiliğimizin ulaőtığı yere layık değildir.” (et-Tilimsânî, 1968, c. I, s. 123)

Bu beyitlerden, gelişme kaydeden hiciv türünün sadece Şairler arasında değil, devletin ileri gelenleri arasında da benimsendiği anlaőtılmaktadır.

3.4. Tasvir

Őüphesiz insanın yaratılıőından bu yana daima tabiata ve onun gűzelliklerine ilgi ve hayranlık duyulmuőtur. Bu sevgi dolu tabiatın büyüleyen gűzelliđinden etkilenen insanoğlu, ona karşı duyduğu hayranlığını ya resmederek ya da sözlere dökerek anlatmaya çaba harcamıőtir. Arap Őairleri, tasvir türüne Őiirlerinde büyük önem verdikleri gibi Endülüslü Őairler nezdinde de aynı Őekilde çok büyük bir öneme sahip olmuőtur.

Cahiliye ve Emevîler dönemindeki Şairler, atalarının tasvir türündeki Őiirlerinin izlerini takip ederek çölleri ve oradaki hayvanları, kadın ve içki

meclislerini tasvir etmişler fakat buldukları ve yaşadıkları çevreye yeteri kadar önem vermemişlerdir. Çölü bir sahne olarak kullanmış, tabiatı ve aşkı tek bir konu olarak ele almış, hatta yaşadıkları yerlerden kalan kalıntıları tasvir ederek başlamış ve daha sonra şiirlerinde, âşık oldukları kadınlarla ilgili anılarından bahsetmişlerdir. Burada belirtmek gerekir ki Cahiliye ve Emevî şairleri sadece buldukları ortamdan dolayı bu tür şiirlere bağlı kalarak çölleri, kadını ve içkiyi tasvir etmemiş, aynı zamanda klasik şiir geleneklerine oldukça bağlı kalmaları sebebiyle bu konulara daha çok yer vermişlerdir. (Çınar, 2002, s. 141-145; Yanık, 2010, s. 75)

Tarik b. Ziyâd ve komutasındaki ordu Endülüs'ü fethetmesiyle, yüzlerce kilometre uzaklardan gelen Araplar, daha önce hiç görmedikleri, şahit olmadıkları ve anavatanlarına benzemeyen bu toprakların gölleri, akarsuları, yeşil ormanları, her tür bitkinin yetiştiği doğası karşısında büyülenmiş ve hayranlıklarını saklamayarak bunu her fırsatta dile getirmekten de çekinmemişlerdir. (Abbâs, 1959, s. 193-194; Dayf, h. 1119, s.293)

Gazel şiiirlerinin önde gelen şairlerinden İbn Zeydûn'un tasvir konusunda da kayda değer sayıda şiiirleri bulunmaktadır. İbn Zeydûn'un İşbiliyye'de (Sevilla) kaldığı zamanlarda sevgilisi Vellâde için ele aldığı Nuniye'sinde yer yer tasvir sanatını kullandığını görmek mümkündür. Çevresinde şahit olduğu yeşilliği tasvir ettiği beyitlerden bazıları şöyledir:

يا رَوْضَةً طَالَمَا أَجْنَتُ لَوَاحِظَنَا   وَرَدًّا، جَلَاهُ الصَّبَا عَضًّا، وَنَسْرِينَا
ويا حَيَاةً تَمَلِّينَا، بَزَهْرَهَا   مُنَىٰ ضَرْوَبًا، وَلَدَاتِ أَفَانِينَا
يا جَنَّةَ الخُلْدِ أُبْدِلْنَا، بِسِدْرَهَا   وَالكَوْثِرِ العَدْبِ، زُقُومًا وَعَسَلِينَا

“Ey bakışlarımıza uzun süre taze güller toplatan bahçe, Ey gençliğin ürettiği taze gül ve nesrinler toplatan bahçe,

Ey parlaklığında türlü arzulara nâil olduğumuz hayat, çeşitli zevklerle neşe bulduğumuz hayat,

Ey bize Sidre'si yerine zakkum sunulan Huld Cenneti, tatlı Kevser'ine bedel olarak irin verilen Cennet.” (İbn Zeydun, 1994, s. 301)

3.5. Züht

İslam dininin indiriliŐiyle birlikte putperestlik duygularının yok oluŐu ve bunun yerine Allah'a ve onun vahdaniyetine, salih amele, bu dÜnyanın geçiici olduğuna ve önemli olanın ahiret hayatı olduğuna vb. gibi düşünce-lerin yaygınlaŐması, takva, cihat, tevhit ve cennet gibi mefhumların insanlarda yer etmesi, cahiliye dönemindeki Araplardan yeni ve sağlıklı bir toplum meydana getirmiştir.

Züht, insanın günahlarından arınarak, temiz ve saf bir Şekilde Allah'a yakınlaŐmasıdır. Endülüs'te züht Őiiri Doğu Őiirine benzerlik gösterse de Doğu'dakine nazaran daha yavaş gelişme kaydetmiş, Endülüs'te 7. ve 9. yüzyılda başlangıç dönemi olarak kabul edilmiş ve İbn Meserre öncülüğünde kısa sürede yaygınlık kazanmıştır. (Dayf, h. 1119, s. 348)

Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılmasının ardından oluŐan otorite boşluğu ve siyasi kargaşa ortamında, toplumda yaygınlaŐan lüks hayat, eğlence meclisleri, zevk, sefa ve ahlaksızlığın artmasına rağmen dönemin Şair ve edipleri tarafından züht konulu Őiirlerin ortaya çıkmasına zemin oluŐturmuŐtur. Dolayısıyla ahlaksızlığın yerine züht anlayıŐı halk arasında zamanla yayılmaya başlamış, Takva ve züht ehli Şair ve edipler ortaya çıkmıştır. ('Abbâs, 1959, s. 130)

Ebû Ishâk el-İlbirî lakaplı Ebu'l-Hasan et-Tuleytulî bu Şairlerin başında gelmektedir. Kurtuba'nın önde gelen âlimlerinden din, fıkıh, edebiyat ve kültür dersleri alan et-Tulaytulî, züht konulu kasidelerinden biri Őöylelidir:

إِذَا سُدَّ بَابٌ عَنْكَ مِنْ دُونِ حَاجَةٍ   فَدَعُهُ لِأُخْرَى يَنْفَتِحُ لَكَ بِأَيْهَا
فَإِنَّ قِرَابَ الْبَطْنِ يَكْفِيكَ مَلُؤُهُ   وَيَكْفِيكَ سَوَاءَاتِ الْأُمُورِ اجْتِنَابُهَا
فَلَا تَكُ مِنْدَالًا لِعَرْضِكَ وَاجْتَنِبْ   رُكُوبَ الْمَعَاصِي يَجْتَنِبُكَ عِقَابُهَا

“Bir kapı ihtiyacını görmeden yüzüne kapatılırsa, onu bırak git, onun kapısı açılır sana.

Karnını doyuracak dağarcığın dolusu sana yeter, kötü alışkınlardan kaçınman sana yeter.

İrzını savuran biri olma, kötülüklerden uzak dur ki cezaları da senden uzak dursun.” (Dayf, h. 1119, s. 349; Abbâs, 1959, s. 133)

Endülüs Emevî dönemi züht şairlerinden Munzir b. Sa’îd el-Bellûti ölümle ilgili řu beyitleri yazmıştır:

الموتُ حَوْضٌ كُلُّنَا نَرِدُ لَمَّ يَنْجَحُ بِمَا نَخَافُهُ أَحَدُ
فَلَا تَكُنْ مُغْرَمًا بِرِزْقِ عَدٍ فَلَيْتَ تَدْرِي بِمَا يَحْيِي عَدُ

“Ölüm bir havuzdur, hepimiz geliriz içmeye, korktuğumuzdan kurtulmayı başaramadı hiç kimse,

Sakin yarının rızıkına düşkün olma, keşke bilseydin yarının ne getireceğini” (et-Tilimsânî, 1968, c. I, s. 374)

3.6. Gazel

Gazel, Arap edebiyatında en eski ve en yaygın kullanılan şiir sanatlarından biridir. Çünkü doğrudan insanın doğası ve özel kişisel tecrübeleri ile bağlantılıdır. Diğer insanların aksine iç dünyalarında yaşadıkları sevgi ve özlemi dile getiren şairler, sadece kendilerinde yaşadıkları bu duygulara tercüman olmamış, aynı zamanda gelecekteki insanlara tecrübelerini ve sevgilerinin boyutunu anlatmışlardır. (Muhammed, 2000, s. 6-7)

Şüphe yok ki gazel şiirleri Arap edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Gazel, kadınlara aşk ve güzel duyguları ifade etmek ve şiire dökerek onlarla sohbet etmek anlamına gelmektedir. (Çetin, 2001, 89) Kitâbu’l-Ağânî adlı eserin müellifi Ebû’l-Ferec el-İsfehânî, Arap edebiyatında aşk, kadın, güzellik, tabiat, şarap vb. gibi konuların işlendiği şiirlere gazel denildiğini ve bu tür şiirlerin Cahiliye dönemine kadar uzandığını söylemektedir. el-İsfehânî’ye göre Arap edebiyatında şekil bakımından gazel adında bir şekil olmadığını, aksine kadın ve aşk konulu kasidelerden bahsetmektedir. Bu kasidelerin giriş kısmında bulunan kadın ve aşk konulu bölüme *nesîb*, sevgilinin yaşadığı yeri, şairin sevgiliyle anılarının ve dolu dizgin aşklarında yaşadıklarını anlattığı bölüme *tebîb*, bu şiirlerin söylenmesine ise *teğazzul* denilmektedir. (Çınar, 2002, s. 172-173)

Cahiliye dönemi gazel şiirlerinde, sevgilinin diyarı, hicret, vuslat, mutluluk, yakınlık ve uzaklık gibi konular işlenmiştir. Şairler, sevgilinin gidişini, arkasından bıraktığı izleri, bedeninin güzelliği ve sevgiye dair kişisel görüşlerini sıkça şiirlerinde işlemişlerdir. Ayrıca cahiliye dönemi şairlerinin gazel şiirlerinin üslup açısından süslemeden ve yapmacılıktan uzak olduğu görülmektedir. Şairin yaşadığı duygu yoğunluğu, şiirlerinin gelişigüzel kelimelerle söylemesine sebep olmuştur. (Muhammed, 2000, s. 8)

Arap edebiyatında ilk gazel şiirini söyleyen şairlerin başında İmru'ul-Kays ve el-A'şâ'nın şöhret kazandığı söylenebilir. el-A'şâ'nın cahiliye dönemindeki en güzel gazel konusunu işleyen beyitlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

وَدَّعَ هَرِيرَةَ إِنَّ الرِّكْبَ مُرْتَحِلٌ   وهل تُطِيقُ وَدَاعاً أَيُّهَا الرَّجُلُ؟
عَرَاءُ فَرَعَاءُ مَصْفُوءٌ عَوَارِضُهَا   تَمْشِي الهُوَيْنَا كَمَا يَمْشِي الوَجِي الوَحِلُ
كَأَنَّ مِشْيَتَهَا مِنْ بَيْتٍ جَارَتْهَا   مَرَّ السَّحَابَةِ ، لَا رَيْثٌ وَلَا عَجَلُ

“Hureyre ile vedalaş, kabile yola çıkıyor, vedalaşmaya katlanabilir misin ey adam,

Bembeyazdır iki yana salıverdiği saçlarının ıslıl ıslıl örgüleri adeta yorgun kimsenin çamurda yürüdüğü gibi ağır ağır yürüyor,

Komşusunun evinden gelişi bulutun gelişi gibi ne yavaş ne çabuk yürüyordu” (Meymûn 1979, s. 145)

İslam'ın ilk dönemlerinde gazel şiirleri sayıca azalmıştır. Bunun sebebi ise şairlerin İslam daveti ile meşgul olmaları ve İslam'ın, Cahiliye dönemi gazel şiirlerini yasaklamasıdır. Burada belirtmek gerekir ki İslam sevgiyi ve sevmeyi yasaklamamış, sevgiliyi ve onun bedenini tasvir etmeyi, sevgide ileri gitmeyi yasaklamış ve Allah'a ma'siyet derecesine gelmesinden sakındırmıştır.

Emevî döneminde ise gazel şiirleri yeniden yaygınlık kazanmaya başlamakta ve üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Platonik gazel: Bu tür gazelde şair sevgilisiyle konuşamaması sebebiyle ona söyleyemediklerini, İslam kaidelerine uygun bir şekilde şiiri ile dile getirmektedir. Medenî gazel:

Bolluk ve refah seviyesi yüksek bir toplumda yaşaması sebebiyle ‘Omar b. Ebî Rabi’a’ya nispet edilmiş ve birçok sevgilisi olması nedeniyle her birine ayrı Şiir yazmıştır. Bu t¸r Őiiri yazan Őairlerde sevgi anlayışının olmadığı g¸r¸lmekle birlikte bu Şairler, aşkta seven değil sevilen taraf olmuşlardır. Taklidî gazelde ise Şair klasik Arap edebiyatına tema, Őekil ve ¸slup bakımından bağlı kalmış ve atalarının yolundan çıkmamıştır. (Muhammed, 2000, s. 19-20)

Abbasî d¸neminde refah ve eğlencenin artmasıyla gazel, kayda değer ciddi bir gelişim sağlamış ve Şairler d¸nya hayatına değinmekten çekinmemişlerdir. Bu d¸nemde Őairlerde İslam’ın din ve ahlak felsefesi zayıflamıştır. Gazel, Cahiliye d¸nemindeki sınırlarını aşmış ve aşk-sevgi gerçek değerini kaybetmiştir. D¸nemin Şairleri, platonik gazel ile diğer Şairlerin duygu ve değerleriyle alay etmiş, cariyeye, Őarkıcı ve Őehvet artmıştır. Bu olaylar ışığında kadının doğasının değişmesi tabii olarak gazel Őiirlerini de etkilemiştir.

Abbasî d¸neminin ¸nde gelen Şairlerinden *Dıku’l-Cinn el-Hımsî* (¸lm. H. 236) Şiirinde sevgilisi için Ő¸yle dile getirmiştir:

يا بديع الدلّ والعنّج لك سلطان على المهج
إنّ بيتاً أنت ساكنه غير محتاج إلى السرج
وجّهك المعشوق حجتنا يوم يأتي الناس بالحج

“Ey işveli, eşsiz g¸zelliğe sahip olan sevgili, nefsimi h¸kmetme yetkisi veriyorum sana,

Senin içinde olduğun ev; ışığa (kandile) ihtiyaç duymaz,

“Açık olduğum y¸z¸n, insanların hacca gelmeleri için sebeptir.”
(‘Abdussel¸m 2004, s. 260-261)

Bu d¸nemde yeni bir gazel Őekli ortaya çıkmıştır ki ahlaksızlığın zirvesi olarak tanınlanmaktadır. Bu gazel Őiiri ise erkek Şairlerin, başka erkeklere Őiirler yazması ve tegazzul etmesidir. Toplumun dinden uzaklaşması, ahlaksızlaşmasına yol açmış ve bu durum Eb¸ Nevv¸s, Y¸suf b. el-Hacc¸c es-Sekafi, Huseyn b. ed-Dahh¸k ve Sa’id b. Vehb gibi Şairlerin c¸retk¸r beyitler yazmasına sebep olmuştur. (Muhammed, 2000, s. 44-45)

Her ne kadar erkeğe yazılan gazel Őiirlerinin bazıları manevi bazıları da ahlaksızca olsa da bu çalışmada bu tür Őiirlere yer verilmemiştir.

Endülüs'ün, Arap edebiyatı ve Őiiri için yeni bir ortam olduğunu daha önce de vurgulamıştık. Bu durum tabii olarak gazel Őiirini de etkilemiş ve gazel Őiirin gelişmesini sağlamıştır.

Endülüs döneminde tabiat tasviriyle bütünleşen gazel; gerek bu yeni vatanın güzelliğiyle göz kamaştıran doğası, gerekse sosyal ve kültürel anlamda gelişen toplumun Őarap, eğlence, çalgı ve müzik meclislerin de yaygınlık kazanmasıyla kendine diğer Arap ülkeleri ile kıyaslandığında daha fazla gelişme alanı bulmuştur. Daha önce Arap edebiyatında çok görölme-yen ve Endülüs edebiyatında kadın Şairlerin sayılarının her geçen gün artması, erkeğe gazel Őiirleri yazması ve tegazzul etmesi de gazelin Endülüs'te gelişmesindeki önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Diğer Şiir türlerinde olduğu gibi Doğu'nun izlerini taşıyan Endülüs gazel Őiiri geleneksel, müstehcen ve müstehcen olmayan Şekilde karşımıza çıkmış ve her Şair ahlak terazisine göre bundan nasibini almıştır (el-Keylânî, 2018, s. 260-261). Endülüs edebiyatının Őiirleri ilk zamanlar o kadar çok Doğu'ya benziyordu ki İbn Derrâc'a üslup bakımından çok benzerlik gösterdiği için el-Mütenebbi ve Marvân b. 'Abdurrahmân'a da İbn'ul-Mu'tez diye lakap verilmiştir. (Muhammed, 2000, s. 65)

Tabiat harikası olan bu topraklara gelen Şairler doğanın güzelliği ve toplumun etnik yapısından etkilenmiş, Őiirlerinde güzellik değerleri değişmiş, cahiliye döneminden kalma nefsi duyguların yerini hissî duygular almış, kadına bakış açıları ve kadın anlayışlarının değişmesine sebep olmuştur (el-Keylânî, 2018, s. 261). Aynı zamanda bu durum Őiirlerde kullanılan kelimelerin daha süslü olmasını sağlamıştır (Muhammed, 2000, s. 66). Şairler, Cahiliye ve Emevî dönemlerinde olduğu gibi sevgilinin bedenini vasfetmemiş, aksine, duracağı sınırları bilmiş ve sevgilinin güzelliğini ay, yıldız, güneş vb. cisimlere benzetmiştir:

مَا أَرَى الْحَالَ فَوْقَ حَدِّكَ لَيْلًا عَلَى فَلَقٍ إِتْمَا كَانَ كَوْكَبًا قَابِلَ الشَّمْسِ فَاحْتَرَقَ

“Geceleyin şafakta iki yanağının üstündekinin ben olduğu kanaatinde değilim,

O ancak güneşle karşılaşıp da yanan bir yıldızdı.” (el-Keylânî, 2018, s. 261)

Tabii ki şairlerin, sınırlarını bildiği bu durum çok uzun sürmemiştir. Endülüs’ü fetheden Araplar, tabiatın duyguları coşturan güzelliği ve toplumda saygınlık kazanmak üzere içkili, çalgılı ve kadınlı eğlence meclislerine karışmıştır. Bu durum bir süre sonra gazel şiirlerini etkilemiş ve müstehcenlik tekrar gazel şiirlerinde kendine yer edinmiştir. şair el-Tuleytulî sevgilisine geçirdiği ve unutamadığı o geceyi şöyle anlatmıştır:

بِحَيَاتِي عَصِيَابِي عَلَيَّكَ عَوَازِي   إِنَّ كَانَتْ الْقُرْبَاتُ عِنْدَكَ تَنْفَعُ
هَلْ تَذْكُرِينَ لَيْالِيَا بِنَا بِهَا   لَا أَنْتِ بِأَحِلَّةٍ وَلَا أَنَا أَفْنَعُ

“Hayatımın hakkı için, sana karşı olan isyanlarım kınayıcılarımdır, eğer yakınlıklar sana faydalıysa,

Berber geçirdiğimiz o geceleri hatırlıyor musun? Hani ne senin cimri davrandığın ne de benim yetindiğim” (‘Asî, 1970, s. 72)

Yukarıdaki şiirden de anlaşıldığı üzere bu yeni çevre ve tabiat şairlerin kalplerini kadınlara karşı ısındırımış hatta onlara olan duygularını herkesle paylaşmaya başlamıştır. Tabii bu durum şairlerin kadın anlayışını çok değiştirmemiştir. Böylece Endülüs gazeli doğudaki gibi hayalî ve duygusal tasvirlerden uzak kalarak daha çok duygusal tasvirlerin hâkim olduğu bir şiir türü hâline gelmiştir.

şairin, maddi ve manevi duygularını, sevgilisine karşı duyduğu hissiyatı ve bu duygular karşısındaki reaksiyonunu doğayı vasfederek şiire dökmesi, Endülüs gazelinin başlıca özelliklerinden biri sayılmaktadır. Zira şair, doğa unsurlarını sevgilisine olan aşkınlı ve özlemini anlatırken dahi yoğun bir şekilde kullanmıştır. Bu durum şairin vasfetme yetisini ve hayal gücünü geliştirmiş, böylece gazele farklı bir boyut kazandırmıştır (Sâdık 2006, s. 9-12).

İbn Zeydûn, sevgilisini vasfederken doğa unsurlarından yararlandığı şiirinden bazı beyitler şöyledir:

هِيَ الشَّمْسُ مَغْرُبًا فِي الْكَلِيلِ وَمَطَلَعُهَا مِنْ جُيُوبِ الْخَلِيلِ
وَعُصْنٌ تَرَشَّفَ مَاءَ الشَّبَابِ ثَرَاهُ الْهَوَى وَجَنَاهُ الْأَمَلِ

“O öyle bir güneş ki, batışı cibinlik içinde, doğuşu elbiselerin yenle-
rinde,

Gençlik suyuna kanmış bir fidandır, toprağı aşktır, ürünü de arzudur.” (İbn Zeydun, 1994, s. 245)

Endülüs gazelinde Őiirin mana ve Őekil açısından, Doğu’nun taklit edildiği aşikârdır. Her ne kadar doğu Şairlerinin yöntemlerini izleseler de bazı kısmî değişikler ile birlikte dil açısından bireysel katkısı bu Őiiri diğerlerin farklı kılmaktadır.

Gazel Őiirlerinin birçoğunda iki Őekil sevgili karşımıza çıkmaktadır; ilki, acı çeken ve aşktan gözü dönen sevgili. Diğeri ise, ulaşılması imkânsız katı bir sevgiliyi konu etmektedir. Şair sevgilisinin bedenini ve güzel huy-
larını, tabiatın harikuladeliğiyle birleştirdiğinde, sevgilisinin güzelliği gö-
zünde katbekat artmış ve bu tabiat gerek Őiirlerine gerekse sevgilisini vas-
fetmesine ilham kaynağı olmuştur. Tabiatın yaratılış güzelliği ve kadının kendini sevdirmesi, Şairlerin Endülüs’e cennet demelerinin sebeplerinden-
dir. (‘Umrân, ve diğerleri, s. 12-24)

3.6.1. Gazel Türleri

Gazelin başlıca iki türü vardır, bunlar Şöyledir:

a) Saf- İffetli Gazel (‘Afif – ‘Uzri)

Bu gazel türünün ‘Uzri olarak isimlendirilmesi Yemen’de bulunan ‘Uzra kabilesine nispet edilmektedir. Bunun sebebi ise bu kabilenin kadın-
larının güzel, erkeklerinin ise iffetli olmasından kaynaklanmaktadır (Bere-
ket 1998, s. 35). Bu kabile, nefisleri hoş tutan, fesahat ve iffet sahibi âşık-
larının çokluğu ile meşhur olmuştur. (el-Hâdî, 1986, s. 429)

Bu gazel türü; Şairin sevgilisinin bedenine ve çekiciliğini dile ge-
tirmekten uzak durarak, kendisine acı veren ve ona fazlasıyla duyduğu öz-
lem ve hasretini, ondan ayrı uzak kalmanın ne kadar acı olduğunu, ona

duyduğu sevgiyi ve bu sevginin boyutunu en kalbî duygularla iffetli bir şekilde dile getirdiği gazel türüdür (Ebû ‘Ali, 2010, s. 3). Ayrıca bu şiirin özelliklerinden biri de şairin birden fazla sevgilisinin olmaması ve ondan bir sebepten dolayı mahrum kalmasıdır. (‘İd, 1993, s. 58-60)

İbn Hazm bu gazel türünde řu beyitleri yazmıştır:

وَدِدْتُ بِأَنَّ الْقَلْبَ شَقَّ بِمُدِّيَةِ وَأَدْخَلْتِ فِيهِ ثُمَّ أَطِيقُ فِي صَدْرِي
فَأَصْبَحْتَ فِيهِ لَا تَحْلِينَ غَيْرَهُ إِلَى مُنْقَضِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَالْحَشْرِ
تَعِيشِينَ فِيهِ مَا حَيَّيْتَ فَإِنْ أُمْتُ سَكَنْتِ شَعَاةُ الْقَلْبِ فِي ظِلْمِ الْقَبْرِ

“İstedim ki kalbimi bir bıçakla yarsınlar, sen yerleştirilesin; sonra yüreğim kapatılsın,

Böylece sen orda kalasın; kıyamet ve mahşer gününe kadar ordan ayrılmayasın,

Ben yaşadıkça sen de yaşayasın. Eğer ölüsem, kabrin karanlığında, kalbimin içinde kalasın.” (İbn Hazm, 2014, s. 108-109)

Murabıtlar dönemi şairlerinden Ebû Ca’fer b. Sa’îd sevgilisine duyduğu hislerin boyutunu şöyle dile getirmiştir:

أَغَارُ عَلَيْكَ مِنْ عَيْنِي وَمَنِّي وَمَنْكَ، وَمِنْ زَمَانِكَ وَالْمَكَانِ
وَلَوْ أَنِّي حَبَّأْتُكَ فِي عَيْوِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا كَفَّانِي

“Gözümden, kendimden, senden, zamanından, mekânından kıskanı-
rım seni,

Yine de yetmez bana, kıyamete kadar gözlerimde saklasam seni” (ed-Dâye, 2000, s. 59)

Yukarıdaki şiir örneklerinden de anlaşılacağı üzere sevgilinin tek olmasının yanı sıra, konunun tek, açık ve anlaşılır olması, iffet ve doğruluk merkezli olması ‘Uzrî gazel şiirinin özelliklerindedir.

b) Açık Gazel (Fâhiş / El-Hudari)

Bu gazel türünde Şair, sevgilisine karşı hissettiği duygularını, onun cazip yönlerini ve saklı güzelliklerini açık bir şekilde dile getirmektedir. Gazelin bu türüne neden *el-Hudari* olarak isimlendirilmiştir. Bu tür, fâhiş ve fâhiş olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. (Ebû ‘Ali, 2010, s. 10)

‘Uzrî gazelin aksine, maddi sevgi duygularının, kadının güzelliklerini açık bir şekilde tasvir ve teganni edilmesi, Şairin birden fazla sevgilisin olması ve bununla iftihar etmesi bu gazel türünün başlıca özelliklerindedir.

Bu Şiir türünün menēi hicaz bölgesidir ve en önemli Şairlerinden biri de Mekke’de bulunan Kureyşli ‘Amr b. Ebi Rebî’a’dır. Âşık olduğu Hind ile ilgili řu beyitleri yazmıştır:

كُلَّمَا قُلْتُ مَعِيَ مِيعَادُنَا ضَحِكْتُ هِنْدُ وَقَالَتْ بَعْدَ عَدِّ

“Ben ona buluşmamız ne zaman dedikçe Hind güldü ve ‘Yarımdan sonra’ dedi.” (et-Tabbâ’, 2016, s. 30)

3.6.2. Gazel Örnekleri

Endülüs’ün önde gelen edip ve Şairlerinden ve “gazel, kalbin isteklerine cevap veren ruhun ihtiyacıdır” diyen Ebu’l- Velîd Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. Zeydûn el-Mahzûmî (ö. h. 462), diğer adıyla İbn Zeydûn, âşık olduğu sevgilisi Vellâde’ye sözünde durmaya devam etmesi ve geçmişteki günlerine olan hasret ve özlemini dile getirdiği Nûn kafiyesinde kasidesi şöyledir:

أَضْحَى التَّنَائِي بَدِيلًا مِنْ تَدَانِينَا، وَنَابَ عَنِ طِيبِ لُفْيَانَا بَجَافِينَا
أَلَّا وَقَدْ حَانَ صُبْحُ الْبَيْنِ، صَبَحْنَا
مَنْ مَبْلُغِ الْمَلْبَسِينَا، بَانْتِرَاحِهِمْ،
أَنَّ الزَّمَانَ الدِّي مَازَالَ يُضْحِكُنَا
غِيظَ الْعِدَا مِنْ تَسَاقِينَا الْهَوَى فِدَعَوْا
فَانْحَلَّ مَا كَانَ مَعْقُودًا بَأَنْفُسِنَا؛
يَا لَيْتَ شِعْرِي، وَلَمْ نُعْتَبِ أَعَادِيكُمْ،
وَنَابَ عَنِ طِيبِ لُفْيَانَا بَجَافِينَا
حَيْنٌ، فَقَامَ بِنَا لِلْحَيْنِ نَاعِينَا
حُزْنًا، مَعَ الدَّهْرِ لَا يَبْلَى وَيُبْلِينَا
أُنْسًا بِفُرْجِهِمْ قَدْ عَادَ يُيَكِينَا
بِأَنَّ نَعَصَّ، فَقَالَ الدَّهْرُ آمِينَا
وَأَنْبَتَ مَا كَانَ مَوْصُولًا بِأَيْدِينَا
هَلْ نَالَ حَظًّا مِنَ الْعُتْبَى أَعَادِينَا

“Yakınlaşmamız yerine ayrılık bedel oldu bize, Tatlı vuslatımız yerine Azap, vekil oldu bize,

Yazık! Ayrılık sabahı olunca ölüm selamladı bizi, ölüm habercisi verdi ölü haberimizi,

Kim ulaştırır acı haberi yas elbiselerini giyenlere, dünya durdukça eskimeyen ama bizi yıpratın bu haberi,

Dostların yakınlığıyla bizi sürekli güldüren zamanın, Artık şimdi ağlatmaya başladığını bizi,

Düşmanlarımız aşk şarâbını yudumlamamızı kıskandı, Felek de âmîn dedi boğazınıza tıkansın diye ettikleri duâya,

Bozuldu böylece, bizi bağlayan bağlar, tükendi elimizdeki tüm imkanlar,

Bilsen ki, biz düşmanlarımızı hiç sevindirmemişken, Şimdi nasiplendi mi düşmanlarımız memnuniyetten?” (İbn Zeydun, 1994, s. 298)

Yine Endülüs’ün önde gelen şairlerinden ve Doğu’nun fesahati, Batı’nın akıcılık ve inceliğini birleştirme yönünden İbn Zeydûn’a benzerlik gösteren Ebû ‘Omar lakaplı İbn Abdirabbih (ö. h. 328) sevgilisine yazdığı ve onu öven beyitleri şöyledir:

يَا سَاحِرًا طَرَفُهُ إِذْ يَلْحُظُ وَفَاتِنًا لَفْظُهُ إِذْ يَلْفُظُ
يَا عُصْنًا يَنْتَنِي مِنْ لَيْنِهِ وَجْهَكَ مِنْ كَلِّ عَيْنٍ يُحْفَظُ
أَيَقْظُ طَرْفِي إِذْ بَدَا مِنْ نَعْسِهِ مَنْ طَرَفُهُ نَاعَسَ مُسْتَيَقِظُ
ظِيٌّ لَهُ وَجَنَّةٌ مِنْ رِقَّةٍ بَجْرَحِهَا مُفْلَتِي مَنْ يَلْحَظُ

“Ey baktığında bakışıyla büyüleyen, konuştuğunda sözleriyle baştan çıkaran,

Ey bükülebilen narin dal, güzelliğın bütün gözlerden korunsun,

Uyku bürüyünce gözlerimi, uyandırdı mahmur gözlü beni,

Yumuşak yanaklı bir ceylan, öyle narin ki bakışım ona zarar verir.”
(ed-Dâye, 1979, s. 102)

Doğduğu Sicilya adalarınının Sakûsa bölgesinden İşbliliyye’ye hicret eden ve orada emir ve halifelere medhler yazan İbn Hamdîs ise sevgilisinin gözlerinde duyduğu acıyı Bâ’ kafiyesinde şöyle dile getirmektedir:

رُؤْيُكَ يَا مُعَدِّبَةَ الْقُلُوبِ أَمَا تَحْشِينِ مِنْ كَسْبِ الذُّنُوبِ
مَتَى يَجْرِي طُلُوعُكَ فِي جُفُونِي سَنَا شَمْسٍ مُوَاصِلَةَ الْعُرُوبِ
وَكَمْ تُبْلِي الْكُرُوبِ عَلَيْكَ جِسْمِي أَلَا فَرَجٌ لَدَيْكَ مِنَ الْكُرُوبِ
وَأَنْتِ قَدَحْتِ فِي أَعْشَارِ قَلْبِي بِسَهْمَيْكَ
وَلَمْ أَسْمَعْ بِأَنَّ عَيْونَ عَيْنٍ تُفَيْضُ سِهَامَهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ

“Yavaş! Ey kalplere acılar salan, hiç günah işlemekten korkmaz mısın?

Batmaya yüz tutmuş parlak bir güneş gibi ne zaman göz kapaklarımda doğacaksın?

Bedenim acılarınıla daha ne kadar çürüyecek? Sende, acılardan bir kurtuluş yok mu?

Sen kalbimin derinliklerine gözlerinle iki ok sapladın,

Daha önce gözlerin arka arkaya ok sapladığımı duymamıştım.” (İbn Hamdîs, 1960, s. 8)

Yine gördüğü güzel bir kıza tegazzul ederken, etrafını uzaklık ateşleri saran bir cennete benzetmektedir:

يَا جَنَّةَ الْوَصْلِ الَّتِي حَفَّتْ بِهَا نَارُ الصُّدُودِ
مَنْ لِي بِرِيَاكِ الَّتِي فَتَقَتْ بِرِيحَانِ الْخُلُودِ
وَمُجَاجَةً شَهْدِيَّةٍ نُجِّيَ مِنْ الْبَرْدِ الْبَرُودِ

“Ey uzaklık ateşiyle çevresi kuşanmış vuslat cenneti,

Hoş ebediyet kokunu püskürten esintine ne zaman ereceğim,

Soğutucu dolu tanelerinden elde edilen balımsı ağız suyunu ne zaman tadacağım.” (İbn Hamdîs, 1960, s.113)

Divanında birçok farklı renklerde farklı armoniler bulunan ve kaside-lerin hepsinde bir ağırbaşlılık ve özgünlük gördüğümüz İbn Hafâca (ö. h. 533) ise âşık olduğu bir kadını kâf kafiyesinde Şöyle dile getirmiştir:

غَارَلْتُهُ مِنْ حَبِيبٍ وَجْهُهُ فَلَقْتُ فَمَا عَدَا أَنْ بَدَا فِي خَدِّهِ شَفَقُ
وَأَزْتَجَّ يَعْتُرُ فِي أَذْيَالِ خِجْلَتِهِ غُصْنٌ بِعَطْفِيهِ مِنْ اسْتَبْرَقِ وَرَقُ
تَحَالُ خِيَلَانُهُ فِي نُورِ صَفْحَتِهِ كَوَاكِبًا فِي شُعَاعِ الشَّمْسِ تَحْتَرِقُ
عَجِبْتُ وَالْعَيْنُ مَاءٌ وَالْحَشَا هَبُّ كَيْفَ التَّقَّتْ بِهَمَا فِي جَنَّةِ طُرُقُ

“Yüzü tan olan bir sevgiliye âşık oldum, yanağında da şafak söker,

İki yanında yeşil ipekten yaprakları olan bir fidan, uzun eteklerinin içinde tökezleyip gitti,

Onun yüzünün aydınlığı içindeki benleri, güneşin ışınlarında yanan yıldızlar sanırsın,

Suyun ve ateşin yollarının kesişerek cennette kavuşmalarına şaşır-dım.” (İbn Hafâce, 1994, 165)

Endülüs Arap Şiirinde gazel, diğer asırlarda olduğundan daha fazla ilgi görmüş, yaygınlık kazanmış ve Şiir konuları arasında önemli bir yere sahip olmuştur. Gazel konusu, kasidelerin sadece Matla’ kısmında değil, başlı başına gazel konusu üzerine yazılan kasidelerde ortaya konulmuştur. Bu-nun en önemli sebepleri; doğa güzelliği, toplumun etnik yapısından kay-naklanan özgür ortam, cariyeye ve kadın tutsak sayılarının artması olarak tes-pit edilmiştir.

El-Makarrî’ nin gazel yazan Endülüslü Şairler hakkında söylediği gibi: “Onlar gazel Őiiri yazmaya başlarsa; gülden yanak, nergisten göz, mersin ağacından zülûf, Őeker kamışından endam, badem çekirdeğinden dudağı şekillendirirler.”

Sonuç

Endülüs’te Şiir; doğudaki Őiirin taklidiye başlamış ve daha sonra Şair-ler bununla yetinmeyip Şiir sanatını geliştirmiş ve yenilikler getirmiştir. Endülüslü Şairler 9. Yüzyılda doğuda bulunmayan Muvaşşah adından yeni bir kaside ve Şiir sanatı ortaya koymuşlardır. Bu yeni coğrafyanın doğa güzelliği, müziğin yaygınlık kazanması ve teganni edilmesi bunun ortaya çıkmasındaki başlıca sebeplerdendir.

Endülüs Őiirinin karakteristik yapısının tamamlanması, sadece Endü-lüs’ün bağımsız bir bilince sahip olduğunu ispat etmemiş, aksine Şahit olu-nan Muvaşşah ve Zecel gibi asil bir Endülüs yaratıcılığının çıkmasına bü-yük katkı sağlamış ve Endülüs Őiirini diğerlerinden ayırt eden iki sanat ha-line getirmiştir.

Endülüs Arap Şiirinde gazel, diğer asırlarda olduğundan daha fazla ilgi görmüş, yaygınlık kazanmış ve Şiir konuları arasında önemli bir yere sahip olmuştur. Gazel konusu, kasidelerin sadece Matla’ kısmında değil, başlı

başına gazel konusu üzerine yazılan kasideler ortaya konmuştur. Bunun en önemli sebepleri; doğa güzelliği, toplumun etnik yapısından kaynaklanan özgür ortam, cariyeye ve kadın tutsak sayılarının artmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

El-Makarri'nin gazel yazan Endülüslü Şairler hakkında söylediği gibi: "Onlar gazel Őiri yazmaya başlarsa; gülden yanak, nergisten göz, mersin ağacından zülüf, şeker kamışından endam, badem çekirdeğinden dudağı şekillendirirler."

Endülüs Arap Şairleri, kadını tasvirde doğanın büyüleyen güzelliğini en güzel biçimde kullanmıştır. Tasvirde ve dolayısıyla gazelde ileri derecede gelişen Endülüs Arap Őiiri, çağdaş Arap edebiyatında da ulvî bir yer edinmeyi başarmıştır.

Yeryüzü cenneti olarak adlandırılan Endülüs, birçok medeniyete öncülük etmiş ve kendisinden sonraki edebiyat tarihine de yön vermiştir. İnsanın yaratılışı ve doğası gereği hissettiği aşk ve sevgi duygusu her ortamda olduğu gibi Endülüs'ün yaşadığı kargaşa ortamında dâhi unutulmamış, geri plana atılmamış, aksine kendine bulduğu farklı sebeplerle gazel Őiirlerinde kendine yer bulmuştur. Allah'ın insana bahşettiği bu duygu, Endülüslü Şairlerin elinde farklı bir boyut kazanmış ve günümüze kadar önemini korumuştur.

Kaynakça

- ‘Abdurrahmân, İ. M. (2018). *Edeb Endelusî*. Mekke: Ümmü’l-Kurra Üniversitesi Yayınları.
- ‘Abdusselâm b. Raĝbân, (2004). *Dîvân Dîku’l-Cinn el-Hımsî*, der. Mazhar el-Haccî. Şam: İttihâdu’l-Kitabu’l-‘Arab Yayınları.
- ‘Asî, M. (1970). *eş-Şi’ru ve’l-Bî’etu fi’l-Endelus*. Beyrut: el-Mektebetu’t-Ticârî li’n-Neşr,.
- ‘Îd, S. (1993). *el-Ĝazalu’l-‘Uzrî; el-Hakikatu’z-Zahira*. Kahire: Mektebetu’l-Âdâb Yayınları.
- Abbâs, İ. (1959). *Târîhu’l-edebi’l-Endelusî – ‘Asru’t-Tavâ’if ve’l-Murâbitîn*. Beyrut: Dâru’s-Sekâfe Yayınları.
- az-Zayyât, A. H. (2011). *Târîh el-Adabu’l-‘Arabi*. Kahire: Nahdatu Mısır Yayınları.
- Bereket, İ. (1998). *el-Hub fi Sadri’l-İslâm*. Kahire: Kabâ’ Yayınları.
- Colan, C. S. (1983). *el-Beyânu’l-Muĝrib fi Ahbâri’l-Endelus ve’l-Maĝrib*. Tercüme: İbn ‘Azârî el-Marâkeŝî, Beyrut: Daru’s-Sekafe yayınları.
- Çetin, N. M. (2001). *Eski Arap Őiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çınar, M. (2002). *Endülüs’te Mulûku’t-Tavâ’if Dönemi Edebi Çevresi*. Erzurum: (Yayımlanmış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dayf, Ő. (h. 1119). *‘Asru’d-Duvel ve’l-İmârât el-Endelüs*. Kahire: Dâru’l-Ma’arif Yayınları.
- Dayf, Ő. (1987). *al-Fenn ve Mezâhibuhû fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabi*, (11. Baskı). Kahire: Dâr’ul-Ma’arif Yayınları.
- Demirayak, K. – Sarvan, A. (2009). *Arap edebiyatı tarihi Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Ebû ‘Ali, N. H. (2010). *M’aani Şi’ir’ul-Ĝazal Beyne’t-Taklîd ve’t-Tecdîd*. Gazze: İslamiyye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Ebu'l-Haşab, İ. 'A. (1966). *Târih el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelüs*. Beyrut: Daru'l-Fikr Yayınları.
- ed-Dâye, M. R. (1979). *Divân İbn 'Abdirabbih*. Şam: er-Risâle Yayınları.
- ed-Dâye, M. R. (2000). *fi'l-Edebi'l-Endelüs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr Yayınları.
- el-Hâdî, S. (1986). *İtticâhâtu'ş-Şi'ri fi'l-'Asri'l-Emevî*. Kahire: el-Hâncî Yayınları.
- el-Humeydî, E. 'A. M. b. F. (2008). *Cuzvetu'l-Muktebes*, Tahkik: Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Tunus: Dâru'l-Ġarb el-İslâmî Yayınları.
- el-Keylânî, F. N. (2018). *el-Gazal fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*. Bağdat: Dicle Yayınları.
- eş-Şek'a, M. (1979). *el-Edebu-l Endülüsî: Mevdu'atihî ve Hasâisihî*, (4. Baskı). Beyrut: el-'İlmu lil-Melâyîn Yayınları.
- et-Tabbâ', A. E. (2016). *Divân Omar b. Ebi Rebî'a*, (II. Baskı). Beyrut: Kalem Yayınları.
- et-Tilimsânî, A. b. M. el-Makkarî, (1968). *Nefhu-t Tib min Ğusni-l Endülüs er-Ratîp*. Beyrut: Dâr Sâdır Yayınları.
- Heykel, A. (1985). *el-Edebu'l-Endelusî*. Kahire: Daru'l Ma'arif Yayınları.
- İbn Hafâce,(1994). *Divân İbn Hafâce*, Tahkik: 'Omar Fârûk et-Tabbâ', Beyrut: Dâru'l-Kalem Yayınları.
- İbn Hamdîs, (1960). *Divan İbn Hamdîs*, Tahkik: Muhammed 'Abbâs, Beyrut: Dâr S'adır Yayınları.
- İbn Hazm, (2014). *Güvercin gerdanlığı*, (22. Baskı), çev. Mahmut Kanık, İstanbul: İnsan Yayınları.
- İbn Zeydun, (1994). *Divân İbn Zeydûn*, (2. Baskı), Der. Yûsuf Ferhât, Beyrut: Dâru'l-Kitâb el-'Arabî.
- İbni Haldûn, (2005). *Mukaddime*, Tahkik 'Abdusselâm eş-Şedâdi, 1. Baskı, Fas: Beytu'l-Funûn ve'l-Adâb Yayınları.

- ‘İd, S. (1993). *el-Ėazalu’l-‘Uzri; el-Hakikatu’z-Zahira*. Kahire: Mektebetu’l-ĖdĖb Yayınları.
- KazĖha, R. (1998). *el-Fukahe fi’l-Edebi’l-Endelusi*. Kahire: el-Mektebetu’l-‘Asriyye Yayınları.
- MeymĖn b. K. (1979). *DĖvĖnu’l-A’ŐĖ el-KebĖr*. Kahire: Mektebetu’l-ĖdĖb Yayınları.
- Muhammed, S. (2000). *el-Ėazal fi’Ő-Şi’ri’l-‘ArabĖ*. Beyrut: DĖr el-RĖtib el-CĖmi’iyye.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik divan Őiiri sĖzlĖĖü*. İstanbul: Kapı yayınları.
- ReysĖnĖ, M. (1978). *eş-Şi’ru’n-NesevĖ fi’l-Endelus*. Beyrut: Dar mektebet’u-l Hayat Yayınları.
- SĖdik b. ‘UmrĖn; el-BĖcĖ , ‘A.; el-‘İrdĖvĖ, el-HĖŐimĖ; el-VuĖlĖnĖ, R. ‘A. (2006). *KitĖbu’n-NusĖs*, Tunus: Ulusal Pedagoği Merkezi yayınları.
- Seybold, C.F. (1999). Endülüs. *İslam ansiklopedisi*. İstanbul.
- Yanık, N. H. (2010). *Arap Şiirinde tasvir*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Yıldırım, A. (2007). *Endülüs’te Arap dili ħalıřmaları* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Van: Sosyal Bilim EnstitĖsü.